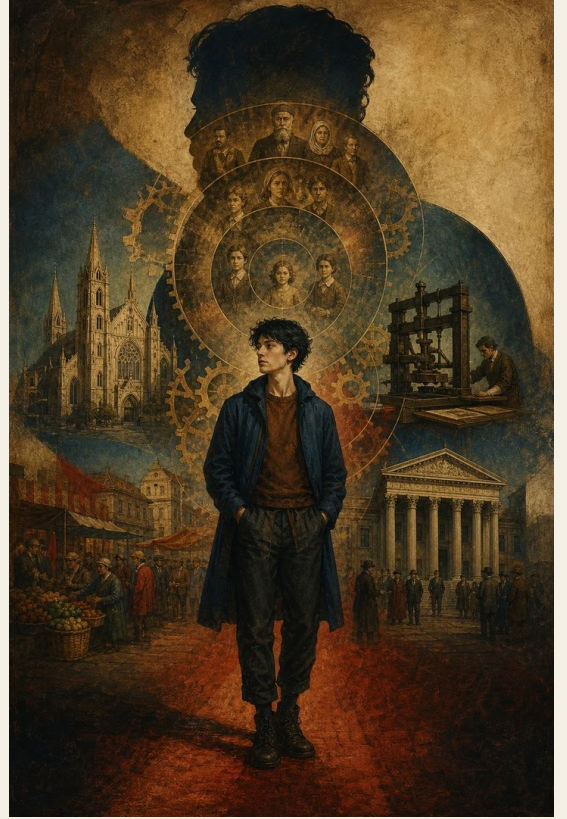

JOSEPH HENRICH

Dünyanın En Tuhaf İnsanları

28 sayfalık görselleştirilmiş geniş özet

16 özgün bölüm gravürü · Gündelik örnekler

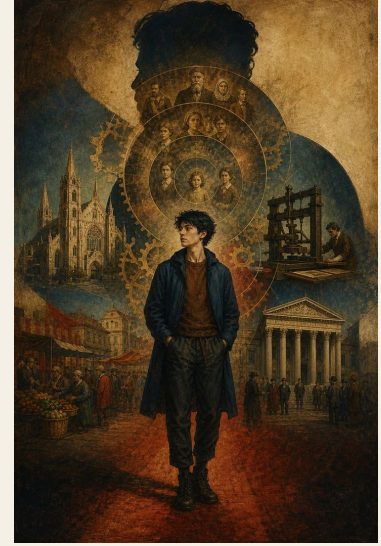
Ana fikirler · Eleştiriler · Akılda kalan sahneler

Özgün eserin yerini tutmayan açıklamalı okuma rehberi

OKUMAYA BAŞLAMADAN ÖNCE

Bu rehberin pusulası

Bir deneyde insanlara kendilerini anlatmaları söylendiğinde biri 'dürüst ve meraklıyım', diğeri 'Ayşe'nin oğluyum, şu ailenin üyesiyim' diyebilir. Hangisi daha doğal? Henrich'e göre ikisi de insan, fakat Batı'da yaygın birey merkezli cevap dünya tarihinde oldukça tuhaf bir kültürel ürün.

Bu kitap nasıl okunmalı?

Batılı, eğitilmiş ve bireyci insanın evrensel insan olmadığını; aile kurallarından kiliseye, pazardan okula uzanan uzun kurum tarihinin zihnimizi nasıl biçimlendirdiğini savunan büyük kültür laboratuvarı.

WEIRD sözcüğü Batılı, eğitilmiş, sanayileşmiş, zengin ve demokratik toplumları anlatır. Kitabın iddiası bu insanların daha iyi olduğu değil, psikoloji deneylerinde çoğu kez bütün insanlığın ölçüsü sayılan grubun aslında istisnai olduğudur.

Bu rehber, Joseph Henrich tarafından kurulan düşünce yolunu gündelik sahneler, tarihsel bağlam, güçlü örnekler ve önemli itirazlarla birlikte izler. Amaç sınav notu çıkarmak değil, kitabın okurun bakışını tam olarak nerede değiştirdiğini görünür kılmaktır.

KULLANIM ÖNERİSİ

Bir oturuşta bitirmek zorunda değilsiniz; her gravür bir sonraki durak için hafıza kancasıdır.

YOL HARİTASI

21 durakta kitabın bütünü

01	Bu kitap nasıl okunmalı?	12	Analitik bakış ve parçalanmış dünya
02	WEIRD aynasında kendini görmek	13	Suçluluk ile utanç arasındaki yön
03	Psikoloji laboratuvarının dar örnekleme	14	Yabancıya güven ve evrensel kural
04	Ben mi, ilişkilerim mi?	15	Kurumlar ve zihin birlikte evrilir
05	Akrabalık yoğun dünyanın mantığı	16	Batı'nın zenginliği kaçınılmaz mıydı?
06	Kilise'nin evlilik ve aile programı	17	Büyük anlatının güçlü ve zayıf yanı
07	Kuzen evliliği bir tarih göstergesi mi?	18	Kitabın en kolay yanlış anlaşılacağı yer
08	Gönüllü kurumların yükselişi	19	Kitap hakkında süren tartışma
09	Pazar yabancıyla karşılaşma okuludur	20	Bugünkü hayata taşınan üç soru
10	Okuryazarlık zihni nasıl eğer?	21	Bir cümlede kitabın özü
11	Protestanlık, okuma ve iç denetim		

BİRİNCİ KISIM · TUHAFLIK

02. DURAK

WEIRD aynasında kendini görmek

Batı psikolojisinin bireycilik, analitik düşünme, yabancılara güven ve kişisel suçluluk gibi özellikleri insan doğasının varsayılan hâli değildir. Kùltürler arası karşılaştırma, bize doğal gelen birçok eğilimin öğrenilmiş olduğunu gösterir. Yazarın asıl hamlesi, tanıdık görünen bu olayı başka bir merceğin altına koymaktır; mesele tek bir örnek değil, örnekleri birbirine bağlayan düzendir.

Bir şekil testinde Amerikalı balığı tek başına, Doğu Asyalı balığı su ve diğer balıklarla birlikte hatırlayabilir. Biri nesneye, diğeri ilişkiye daha çok dikkat eder.

Grupların ortalama farkı bireyler için kesin etiket değildir. Ülke, sınıf, kent-kır, kuşak ve durum büyük çeşitlilik üretir. Ayrıca sonraki araştırmaların ve farklı deneyimlerin eklediği ayrıntılar vardır. Klasik bir eseri canlı tutan şey, ona itiraz edilebilmesi ve yine de iyi sorular bırakabilmesidir.

Bir davranış size mantıksız geldiğinde önce karşı tarafın hangi ilişki ağını ve yükümlülüğü gördüğünü sorun.

WEIRD aynasında kendini görmek — devam

Bu durağı biraz daha yakından düşündüğümüzde, “WEIRD aynasında kendini görmek” başlığının yalnız kendi örneğini değil Dünyanın En Tuhaf İnsanları boyunca yinelenen ana soruyu da taşıdığı görülür. İlk sahnede anlatılan durum ile bölümün sonunda açılan güncel sorun yan yana konduğunda, neden tek bir kişiyi suçlamanın ya da tek bir kurala sığınmanın yetersiz kaldığı anlaşılır. Burada önemli olan ayrıntıları çoğaltmak değil, hangi ayrıntının sonucu gerçekten değiştirdiğini fark etmektir. Böyle okunduğunda kavram, soyut bir tanım olmaktan çıkar ve karşılaştığımız yeni bir durumda kendi başımıza sınavabileceğimiz canlı bir düşünme aracına dönüşür.

Psikoloji laboratuvarının dar örnekleme

İnsan davranışı hakkında genellemelerin büyük bölümü üniversite öğrencileri gibi dar WEIRD örneklemelerden çıkarılmıştır. Henrich bu rahatlığı sarsar: kolay bulunan denek bütün insanlığın küçük modeli değildir. Bu fikir ilk bakışta kuru bir tanım gibi durabilir, fakat kitabın geri kalanında hangi ayrıntıları görüp hangilerini kaçıracağımızı belirleyen anahtar tam da budur.

Yalnız İstanbul'daki bir kafede anket yapıp 'Türkiye böyle düşünüyor' demek ne kadar eksikse, yirmi yaşındaki üniversitelilerden insan zihninin evrensel yasasını çıkarmak da o kadar risklidir.

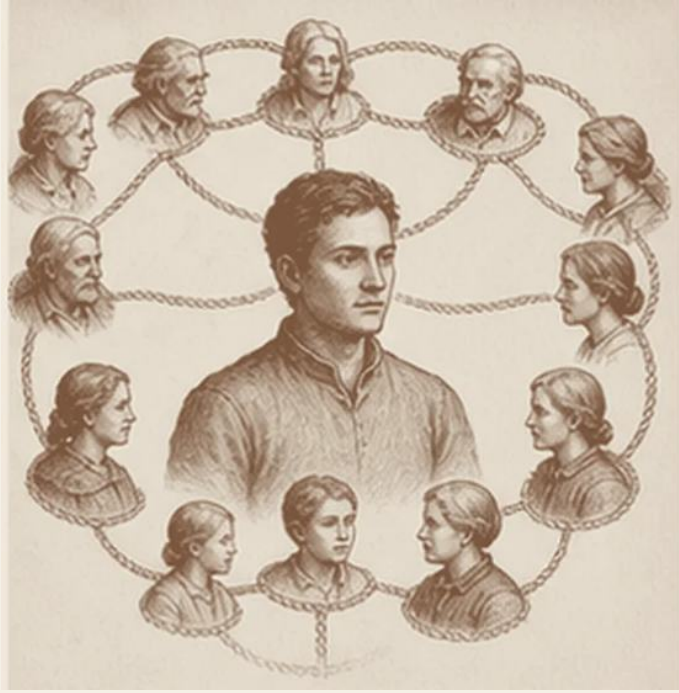
Bazı bilişsel özellikler gerçekten yaygın olabilir; sorun her farkı kültüre bağlamak değil, evrensellik iddiasını farklı toplumlarda sınamaktır. Okurun dikkat etmesi gereken yer tam burasıdır: açıklayıcı bir benzetme ile gerçek dünyanın bütün karmaşıklığı aynı şey değildir.

Bir araştırma haberi gördüğünüzde kaç kişi olduğundan önce kimlerin ölçüldüğünü ve kimlerin dışarıda kaldığını kontrol edin.

İKİNCİ KISIM · BENLİK

04. DURAK

Ben mi, ilişkilerim mi?

WEIRD toplumlarda benlik iç özelliklerle, başka birçok toplumda akrabalık ve toplumsal rollerle daha güçlü tanımlanır. Bu fark kararın kime karşı sorumluluk taşıdığını ve başarının nasıl anlatıldığını değiştirir. Burada ileri sürülen şey değişmez bir doğa yasası değil, olayların çoğu zaman neden beklediğimizden farklı geliştiğini açıklayan bir düşünme aracıdır.

İş teklifinde biri 'kariyerim için doğru' derken diğeri yaşlı anne babaya uzaklığı ve kuzenlerin beklentisini hesaplar. Aynı karar iki ayrı benlik haritasında verilir.

İlişkisel benlik kişiliksizlik, bireycilik de bencillik demek değildir. Her iki biçim dayanışma ve baskıyı farklı yollarla üretebilir. Karşı örnekler özellikle değerlidir; çünkü hangi koşulun eksik olduğunu gösterir ve iddiayı kaba genellemeden daha hassas bir açıklamaya taşır.

Kendi büyük kararlarınızda 'ben istiyorum' cümlesinin arkasındaki görünmez aile, okul ve meslek seslerini fark edin.

İKİNCİ KISIM · AKRABALIK

05. DURAK

Akrabalık yoğun dünyanın mantığı

İnsan topluluklarının çoğu uzun süre geniş aile, soy ve klan çevresinde örgütlendi. İş, güvenlik, evlilik, borç ve adalet tanıdık ilişkiler üzerinden yürüdüğünde akrabaya ayrıcalık vermek ahlaksızlık değil görev sayılabilir. Bölümün gücü, büyük iddiayı gündelik hayatın içine indirmesinde yatar: görünmez kabul ettiğimiz ilişki görünür olunca eski açıklama artık yetmez.

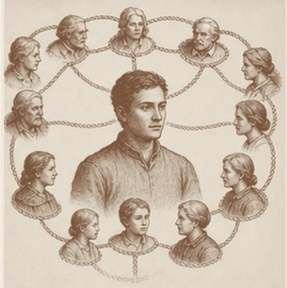
Bir işe kuzenini alan müdür modern bürokraside kayırmacı görünür; devletin zayıf, ailenin tek güvence olduğu yerde kuzenini dışarıda bırakmak ihanet sayılabilir.

Klan dayanışması yalnız sıcak topluluk değildir; kan davası, kadınların evlilik üzerindeki denetimsizliği ve yabancıya güvensizlik de doğurabilir. Yazarın dili zaman zaman kesin görünse de okurun burada olasılık, bağlam ve karşı örnek payını açık tutması gerekir; aksi halde açıklama yeni bir dogmaya dönüşür.

Bir kurumu değerlendirirken resmî kural işlemiyorsa insanların güven ve yardımı hangi gayriresmî ağdan aldığını görün.

OKUMA EŞİĞİ 1 / 3

İlk bağlantılar artık görünür

GERİDE KALAN DÖRT DURAK

- WEIRD aynasında kendini görmek
- Psikoloji laboratuvarının dar örnekleme
- Ben mi, ilişkilerim mi?
- Akrabalık yoğun dünyanın mantığı

SIRADAKİ DÖRT DURAK

- Kilise'nin evlilik ve aile programı
- Kuzen evliliği bir tarih göstergesi mi?
- Gönüllü kurumların yükselişi
- Pazar yabancıyla karşılaşma okuludur

Bağlantı sorusu: “WEIRD aynasında kendini görmek” ile “Akrabalık yoğun dünyanın mantığı” arasında hangi düşünce yolu kuruluyor? Bir sonraki durak olan “Kilise'nin evlilik ve aile programı” bu yolu nasıl değiştirebilir?

ÜÇÜNCÜ KISIM · KIRILMA

06. DURAK

Kilise'nin evlilik ve aile programı

Henrich'in büyük iddiasına göre Batı Kilisesi yüzyıllar boyunca kuzen evliliği, çok eşlilik, evlat edinme ve klan bağlarını sınırlayan kurallarla yoğun akrabalık kurumlarını aşındırdı. Küçük çekirdek aile ve gönüllü birlikler için alan açıldı. Bu ayrımı korumak önemlidir; çünkü iki kavram birbirine karıştığında yazarın kanıtı kolayca slogana, hatta tam tersine çevrilebilir.

Köyde herkes birbirinin kuzeni olduğunda iş ve evlilik klan içinde döner. Yakın akrabayla evlilik yasaklanınca eş bulmak için köy dışına, güven için lonca ve cemaat gibi yeni kurumlara yönelmek gerekir.

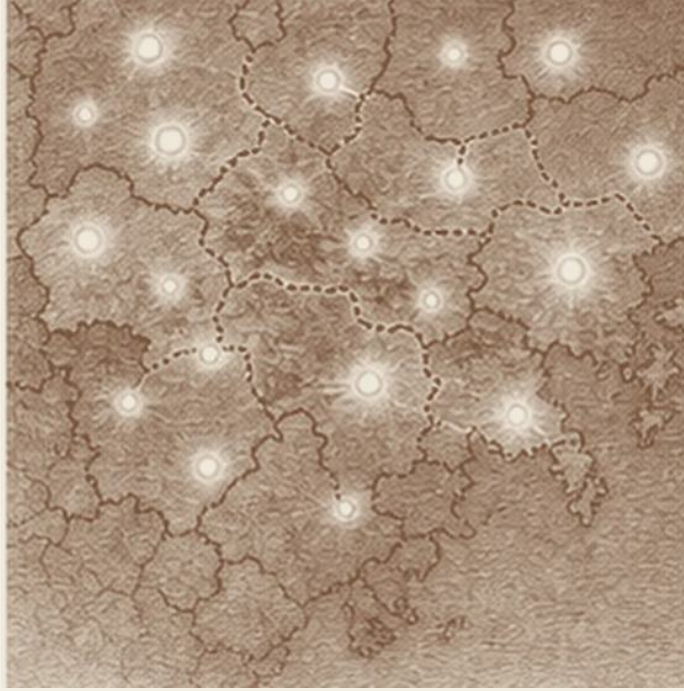
Bu zincirin her halkası aynı güçte kanıtlanmış değildir. Kilise politikası, Roma mirası, devlet, ticaret ve coğrafya birlikte çalışmış olabilir. Bu eleştiri, yazarın ana düşüncesini çöpe atmak yerine ölçüsünü belirler. Ölçüsü bilinen fikir, hayranlık uyandıran ama belirsiz bir slogandan daha kullanışlıdır.

Tek bir dinî kuralın yalnız inancı değil miras, evlilik, işbirliği ve psikoloji gibi uzak sonuçları nasıl değiştirebileceğini düşünün.

ÜÇÜNCÜ KISIM · KIRILMA

07. DURAK

Kuzen evliliği bir tarih göstergesi mi?

Kitap, Kilise etkisinde geçirilen yüzyıllarla kuzen evliliğinin azalması ve günümüzdeki bireycilik, yabancıya güven gibi ölçüler arasında bağlantılar kurar. Tarih psikolojik farkların görünmez laboratuvarına dönüşür. Kitap bu noktada okuru uzaktan seyreden biri olmaktan çıkarır ve kendi alışkanlıklarının da aynı düzenin içinde bulunduğunu fark etmeye çağırır.

İki bölgede aynı dili konuşan insanlar farklı ortaçağ piskoposluk sınırlarında kalmışsa, eski kurum farkının bugünkü davranışta iz bırakıp bırakmadığı karşılaştırılabilir.

Korelasyon tek başına neden değildir. Göç, ekonomik gelişme, devlet kapasitesi ve ölçüm hatası sonuçları etkileyebilir; tarihsel veri sessiz boşluklarla doludur. Bu noktada yazarın betimlediği durumla savunduğu değer birbirinden ayrılmalıdır. Bir şeyin nasıl işlediğini göstermek, onun böyle işlemesi gerektiğini söylemek değildir.

Çarpıcı bir harita gördüğünüzde renklerin arkasında hangi değişkenlerin birlikte hareket ettiğini ve alternatif açıklamaları sorun.

Gönüllü kurumların yükselişi

Klan bağları zayıflayınca insanlar lonca, manastır, üniversite, kardeşlik ve kent meclisi gibi akraba olmayanlarla işbirliği kurumları kurdu. Üyelik kan yerine kural, meslek veya ortak amaç üzerinden tanımlandı. Savın ilginç tarafı yalnız ne söylediği değildir; doğruysa hangi eski açıklamayı bırakmamız ve hangi yeni soruyu sormamız gerektiğini de değiştirir.

Bir demirci güveni yalnız amcasından değil aynı standartlara uyan lonca üyesinden almaya başladığında yabancıyla işbirliği mümkün olur. İtibar aile soyundan meslek kuralına kayar.

Gönüllü denilen kurumların çoğu kadınları, yoksulları ya da azınlıkları dışlamıştır. Akrabalıktan çıkmak otomatik eşitlik yaratmaz. Bu sınır, kitabı değersizleştirmez. Tersine, güçlü bir fikri her kapıyı açan sihirli anahtar olmaktan kurtarıp gerçekten işe yaradığı kapılarda kullanmamızı sağlar.

Bugün üyesi olduğunuz dernek, şirket veya çevrim içi topluluğun güveni hangi kurallarla kurduğunu ve kimi dışarıda bıraktığını inceleyin.

Pazar yabancıyla karşılaşma okuludur

Genişleyen pazarlar insanları tanımadıkları kişilerle sözleşme yapmaya, fiyat karşılaştırmaya ve itibarı akrabalık dışı işaretlerle değerlendirmeye zorladı. Psikoloji kurumu beslerken kurum da psikolojiyi eğitti. Bu nedenle bölüm, tek başına ezberlenecek sonuç değil, sonraki örnekleri taşıyan bir köprü gibi okunmalıdır.

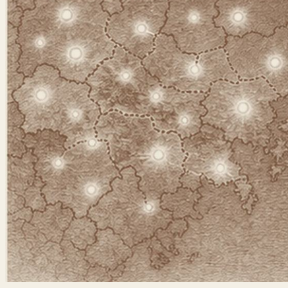
Her hafta başka tüccarla alışveriş yapan kişi güveni 'bizden biri' olmaktan ölçü, para ve mahkeme kuralına taşır. Yabancı tamamen dost olmaz ama hesaplanabilir ortak hâline gelir.

Pazar yalnız güven üretmez; aldatma, sömürü ve eşitsizlik de yaratabilir. İşleyen pazar için denetim, ortak ölçü ve yaptırım gerekir. Kitabın yazıldığı tarih, kullanılan dil ve seçilen örnekler de merceğin kenarını oluşturur. Görüntü güçlü olabilir ama bütün dünyayı tek başına kapsamaz.

İnternette hiç tanımadığınız satıcıya güvenirken aile bağından çok puan, iade kuralı ve platform güvencesine dayandığınızı fark edin.

OKUMA EŞİĞİ 2 / 3

Ayrıntılardan büyük resme

GERİDE KALAN DÖRT DURAK

- Kilise'nin evlilik ve aile programı
- Kuzen evliliği bir tarih göstergesi mi?
- Gönüllü kurumların yükselişi
- Pazar yabancıyla karşılaşma okuludur

SIRADAKİ DÖRT DURAK

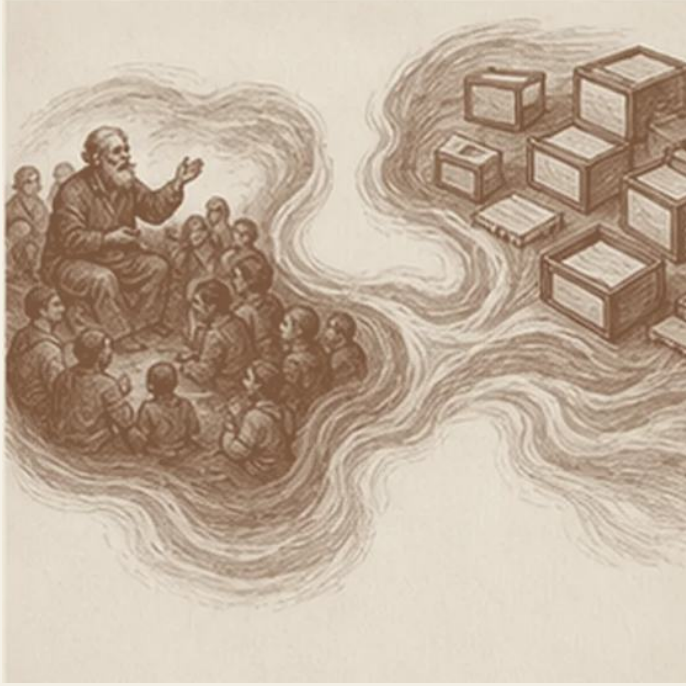
- Okuryazarlık zihni nasıl eğer?
- Protestanlık, okuma ve iç denetim
- Analitik bakış ve parçalanmış dünya
- Suçluluk ile utanç arasındaki yön

Bağlantı sorusu: “Kilise'nin evlilik ve aile programı” ile “Pazar yabancıyla karşılaşma okuludur” arasında hangi düşünce yolu kuruluyor? Bir sonraki durak olan “Okuryazarlık zihni nasıl eğer?” bu yolu nasıl değiştirebilir?

BEŞİNCİ KISIM · ZİHİN

10. DURAK

Okuryazarlık zihni nasıl eğer?

Yoğun okuma ve yazma, konuşmayı kâğıttan bağımsız bir nesne gibi inceleme, kategorileri açık tanımlama ve düşüncüyü uzun zincirler hâlinde izleme alışkanlığını güçlendirebilir. Zihin yalnız içerik değil araçla da değişir. Yazarın asıl hamlesi, tanıdık görünen bu olayı başka bir merceğin altına koymaktır; mesele tek bir örnek değil, örnekleri birbirine bağlayan düzendir.

Sözlü anlatıda hikâyeyi kişi ve olayla hatırlarken form dolduran memur adı, tarih ve sınıfı ayrı kutulara yerleştirir. Kâğıt ilişkileri kesip kategorilere dönüştürür.

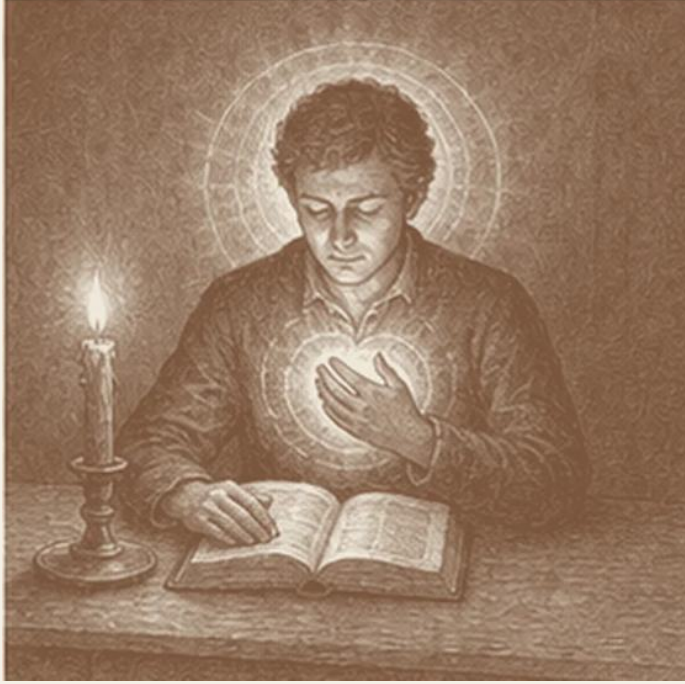
Okuryazarlık tek yönde analitik zihin üretmez; edebiyat, bürokrasi ve eğitim biçimleri farklı etkiler bırakır. Sözlü kültürleri düşüncesiz saymak büyük hatadır. Ayrıca sonraki araştırmaların ve farklı deneyimlerin eklediği ayrıntılar vardır. Klasik bir eseri canlı tutan şey, ona itiraz edilebilmesi ve yine de iyi sorular bırakabilmesidir.

Bir liste veya formun karmaşık hayatı hangi kutulara ayırdığını ve kutuya sığmayan neyi kaybettiğini görün.

BEŞİNCİ KISIM · ZİHİN

11. DURAK

Protestanlık, okuma ve iç denetim

Reform hareketleri kutsal metni bireyin okumasını, kişisel inancı ve iç denetimi vurguladı. Okuryazarlık yayılırken insanın davranışını dış gözden çok kendi vicdanıyla ölçmesi güçlendi. Bu fikir ilk bakışta kuru bir tanım gibi durabilir, fakat kitabın geri kalanında hangi ayrıntıları görüp hangilerini kaçıracağımızı belirleyen anahtar tam da budur.

Köyde rahibin anlattığı metni dinlemek yerine evinde okuyup kendi hesabını tutan kişi, otorite ve sorumlulukla farklı ilişki kurar.

Protestanlığı modernliğin tek motoru yapmak tarihsel çeşitliliği siler. Katolik bölgeler, ticaret kentleri ve devlet politikaları da farklı modernleşme yolları üretti. Okurun dikkat etmesi gereken yer tam burasıdır: açıklayıcı bir benzetme ile gerçek dünyanın bütün karmaşıklığı aynı şey değildir.

Bir teknolojinin etkisini, onu kullanan kurumun hangi davranışı teşvik ettiğiyle birlikte düşünün; kitap aynı, okuma rejimi farklı olabilir.

Analitik bakış ve parçalanmış dünya

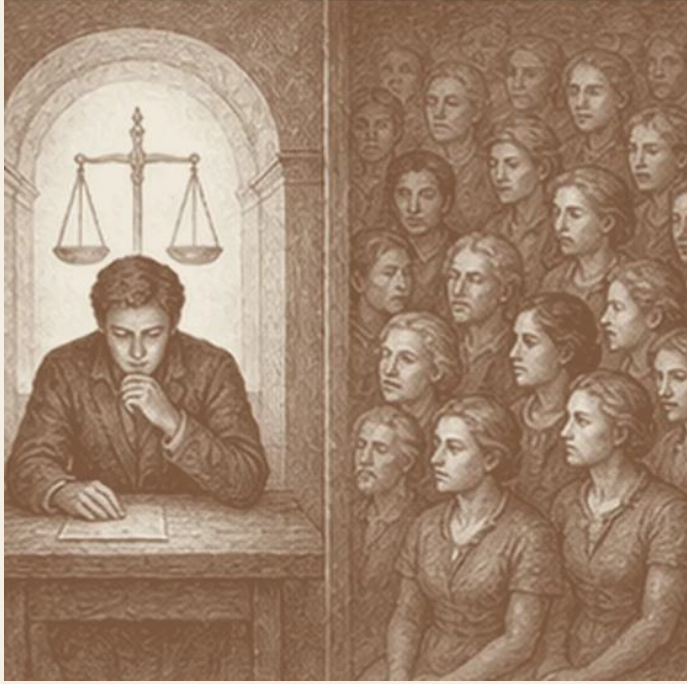
WEIRD katılımcılar nesneleri bağlamdan ayırıp özelliklerine göre sınıflandırmaya daha yatkın görünür. Analitik düşünme bilim ve hukukta güçlü olabilir; ilişkisel bağlamı kaçırdığında gerçek hayatı fazla temiz parçalara böler. Burada ileri sürülen şey değişmez bir doğa yasası değil, olayların çoğu zaman neden beklediğimizden farklı geliştiğini açıklayan bir düşünme aracıdır.

İnek, tavuk ve ot üçlüsünde biri inek ile tavuğu 'hayvan' diye eşler, diğeri inek ile otu 'inek otu yer' diye bağlar. İki cevap iki ayrı dikkat alışkanlığıdır.

Bu deneyler kültürü donmuş kutulara ayırmaz; eğitim ve görev biçimi aynı kişinin hangi bakışı kullanacağını değiştirebilir. Karşı örnekler özellikle değerlidir; çünkü hangi koşulun eksik olduğunu gösterir ve iddiayı kaba genellemeden daha hassas bir açıklamaya taşır.

Bir sorunu çözerken önce parçaları sınıflandırın, sonra aralarındaki ilişkiyi çizin; iki bakışın farklı kör noktalarını kullanın.

Suçluluk ile utanç arasındaki yön

Bireyci toplumlarda iç standart ihlali suçluluğu, ilişki yoğun toplumlarda başkalarının gözündeki konum utancı daha güçlü düzenleyebilir. İki duygu da toplumsaldır fakat davranışı farklı yönden denetler. Bölümün gücü, büyük iddiayı gündelik hayatın içine indirmesinde yatar: görünmez kabul ettiğimiz ilişki görünür olunca eski açıklama artık yetmez.

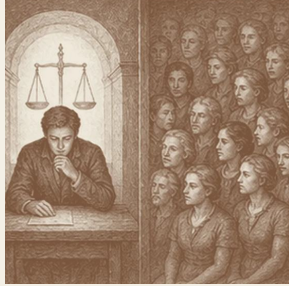
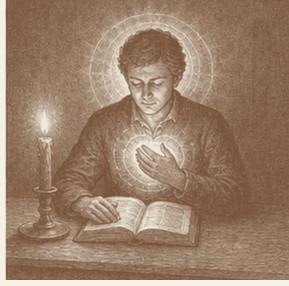
Kimse görmediği hâlde kuralı bozan biri 'yanlış yaptım' diye rahatsız olabilir; diğeri ailesini küçük düşürme ihtimalini düşünür. Aynı olayda iç mahkeme ile topluluk bakışı öne çıkar.

Utanç yalnız Doğu'ya, suçluluk yalnız Batı'ya ait değildir. İnsanlar bağlama göre ikisini de yaşar ve iki duygu hem onarıcı hem yıkıcı olabilir. Yazarın dili zaman zaman kesin görünse de okurun burada olasılık, bağlam ve karşı örnek payını açık tutması gerekir; aksi halde açıklama yeni bir dogmaya dönüşür.

Bir özür tartışmasında kişinin verdiği zarara mı, niyetine mi, yoksa topluluk önündeki itibarına mı odaklandığını fark edin.

OKUMA EŞİĞİ 3 / 3

Son sorulara yaklaşırken

GERİDE KALAN DÖRT DURAK

- Okuryazarlık zihni nasıl eğer?
- Protestanlık, okuma ve iç denetim
- Analitik bakış ve parçalanmış dünya
- Suçluluk ile utanç arasındaki yön

SIRADAKİ DÖRT DURAK

- Yabancıya güven ve evrensel kural
- Kurumlar ve zihin birlikte evrilir
- Batı'nın zenginliği kaçınılmaz mıydı?
- Büyük anlatının güçlü ve zayıf yanı

Bağlantı sorusu: “Okuryazarlık zihni nasıl eğer?” ile “Suçluluk ile utanç arasındaki yön” arasında hangi düşünce yolu kuruluyor? Bir sonraki durak olan “Yabancıya güven ve evrensel kural” bu yolu nasıl değiştirebilir?

YEDİNCİ KISIM · KURUMLAR

14. DURAK

Yabancıya güven ve evrensel kural

Akraba olmayanlarla sık işbirliği, herkese aynı uygulanması beklenen kuralları güçlendirebilir. WEIRD ahlakında yakınıni kayırmamak erdem sayılır; ilişkisel düzende yakınıni korumamak sorumsuzluk görünebilir. Bu ayrımı korumak önemlidir; çünkü iki kavram birbirine karıştığında yazarın kanıtı kolayca slogana, hatta tam tersine çevrilebilir.

Hakem kendi kardeşinin takımına ceza verdiğinde tarafsız diye alkışlanabilir. Başka bir çevrede ailesine sırt çevirdiği için güvenilmez bulunabilir.

Evrensel kural gerçekte sınıf ve güç farklarını gizleyebilir. Kâğıt üzerinde aynı yasa, iyi avukata erişenle erişemeyene aynı sonucu vermeyebilir. Bu eleştiri, yazarın ana düşüncesini çöpe atmak yerine ölçüsünü belirler. Ölçüsü bilinen fikir, hayranlık uyandıran ama belirsiz bir slogandan daha kullanışlıdır.

Bir kurum 'herkese eşit' dediğinde kuralın başlangıç koşulları farklı insanlarda nasıl sonuç verdiğini de sorun.

Kurumlar ve zihin birlikte evrilir

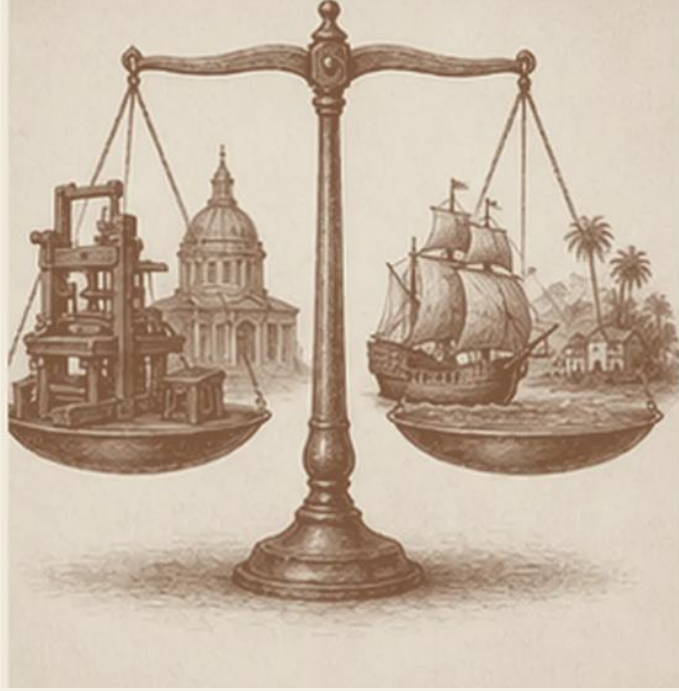
Kitabın ana mekanizması kültürel eşevrimdir: belirli psikoloji yeni kurumları mümkün kılar, kurumlar da çocukları o psikolojiye göre yetiştirir. Nedensellik tek yönlü ok değil, geri besleme halkasıdır. Kitap bu noktada okuru uzaktan seyreden biri olmaktan çıkarır ve kendi alışkanlıklarının da aynı düzenin içinde bulunduğunu fark etmeye çağırır.

Dakik çalışan tren insanı saate uymaya zorlar; saate uyan yolcular da dakik tren sistemini sürdürülebilir kılar. Hangisinin önce geldiği sorusu tek başına yetersizdir.

Geri besleme anlatısı her şeyi açıklayan sisli daireye dönüşebilir. Hangi adımın hangi veriyle desteklendiğini ayrı ayrı göstermek gerekir. Bu noktada yazarın betimlediği durumla savunduğu değer birbirinden ayrılmalıdır. Bir şeyin nasıl işlediğini göstermek, onun böyle işlemesi gerektiğini söylemek değildir.

Bir toplumsal alışkanlıkta insan karakterini suçlamadan önce kurala, kuralı değişmez saymadan önce onu besleyen alışkanlığa bakın.

Batı'nın zenginliği kaçınılmaz mıydı?

Henrich psikolojik ve kurumsal değişimlerin yenilik, rekabet ve ekonomik büyümeyi desteklediğini savunur. Fakat Batı'nın yükselişi yalnız zihinsel özellik değil sömürgecilik, enerji kaynakları, savaş ve dünya ticaretiyle de şekillendi. Savın ilginç tarafı yalnız ne söylediği değildir; doğruysa hangi eski açıklamayı bırakmamız ve hangi yeni soruyu sormamız gerektiğini de değiştirir.

İyi çalışan lonca ve mahkeme girişimciyi koruyabilir; aynı dönemde sömürgeci gelen gümüş ve zorla çalıştırılan insanlar ekonomik hesabın dışına bırakılamaz.

Başarı sonucundan geriye doğru tek neden seçmek galiplerin tarihini doğal gösterebilir. Benzer kurumlar farklı yerde aynı sonucu vermeyebilir. Bu sınır, kitabı değersizleştirmez. Tersine, güçlü bir fikri her kapıyı açan sihirli anahtar olmaktan kurtarıp gerçekten işe yaradığı kapılarda kullanmamızı sağlar.

Bir toplumun zenginliğini açıklarken içerideki kurum kadar dışarıdan aldığı kaynak ve başkalarına yüklediği maliyeti de hesaba katın.

Büyük anlatının güçlü ve zayıf yanı

Kitap aile kuralından modern psikolojiye uzanan cesur bir zincir kurar ve sayısız veri türünü yan yana getirir. Bu genişlik hayranlık uyandırırken her geçişte kanıt kalitesinin aynı olmaması eleştiriye açıktır. Bu nedenle bölüm, tek başına ezberlenecek sonuç değil, sonraki örnekleri taşıyan bir köprü gibi okunmalıdır. Uzun bir köprüde bazı ayaklar taş, bazıları ahşap olabilir. Köprünün karşı kıyayı göstermesi değerlidir; fakat her ayağa aynı ağırlığı veremeyiz.

Avrupa'yı tek kültür, Batı dışını tek karşı kutup saymak iç çeşitliliği ve karşılıklı etkileşimi örtebilir. İddialar ortalamalar ve olasılıklar olarak okunmalıdır. Kitabın yazıldığı tarih, kullanılan dil ve seçilen örnekler de merceğin kenarını oluşturur. Görüntü güçlü olabilir ama bütün dünyayı tek başına kapsamaz.

Büyük bir tarih açıklamasını ya bütünüyle yutmak ya reddetmek yerine zincirin her halkasına ayrı güven puanı verin.

SON DURAKLAR · SINIRLAR**18. DURAK****Kitabın en kolay yanlış anlaşılacağı yer**

WEIRD insanların üstün, diğer toplumların geri olduğunu söylemek kitabın tezini tersine çevirir. Amaç psikolojide evrensel sandığımız ölçünün kültürel istisna olabileceğini göstermek; farklı benlik ve işbirliği biçimlerini bir gelişmişlik sırasına dizmek değildir.

Dünyanın En Tuhaf İnsanları tek cümlelik bir parola gibi kullanıldığında, yazarın örnekler arasında kurduğu neden zinciri kaybolur. Doğru okuma, iddianın hangi koşullarda çalıştığını ve hangi durumda başka bir açıklamaya ihtiyaç duyduğunu birlikte göstermelidir.

Bu nedenle okur, eserden aklında kalan en güçlü cümleyi seçip hemen ardından iki şey sormalıdır: Yazar bunu hangi sahneyle destekledi ve kitabın kendisi bu cümlenin sınırını nerede çizdi? Joseph Henrich ile verimli tartışma böyle başlar.

SON DURAKLAR · TARTIŞMA**19. DURAK****Kitap hakkında süren tartışma**

Kitap kültür, kurum ve psikolojiyi aynı tarih içinde birleştiren cesur kapsamıyla çok etkili olmuştur. Kilise'nin aile programına verilen merkezi rol, korelasyonlardan nedensellik çıkarılması, Avrupa ve Batı dışındaki çeşitliliğin sıkıştırılması önemli tartışma alanlarıdır.

Bir eserin çok tartışılması başarısız olduğu anlamına gelmez. Dünyanın En Tuhaf İnsanları için yapılan itirazların bir bölümü kullanılan kanıta, bir bölümü kavramların genişliğine, bir bölümü de yazarın görmediği insan deneyimlerine yönelir.

Dünyanın En Tuhaf İnsanları için en adil tutum iki uçtan da kaçınmaktır: Kitabı yalnız ünü yüzünden dokunulmaz saymamak ve bazı ayrıntıları eskidi diye açtığı bütün soruları değersizleştirmemek. Eleştiri, metnin nerede hâlâ canlı olduğunu daha iyi gösterir.

SON DURAKLAR · BUGÜN

20. DURAK

Bugünkü hayata taşınan üç soru

Bu davranış gerçekten evrensel mi, yoksa dar bir örneklemin alışkanlığı mı? Güveni aile mi, kural mı, piyasa mı kuruyor? Bugünkü psikolojik eğilimin arkasında hangi uzun kurum tarihi bulunuyor?

Bu sorular Dünyanın En Tuhaf İnsanları için hazırlanmış küçük bir kontrol listesi değil, gündelik hayatı daha dikkatli görmek için bir mercektir. Evde, işte, haber okurken veya bir karar verirken aynı ilişkiyi farklı kılıklarda yakalamaya yardım eder.

Dünyanın En Tuhaf İnsanları üzerine cevapların hemen gelmemesi bir eksiklik değildir. İyi kitap bazen hazır çözüm vermek yerine yanlış soruyu bıraktırır; insanın daha önce doğal sandığı bir şeyi yeniden görmesini sağlar.

SON DURAKLAR · ÖZ**21. DURAK****Bir cümlede kitabın özü**

İnsan zihni boşlukta çalışan evrensel bir makine değildir; aile, din, pazar, okul ve hukuk yüzyıllar boyunca birbirini ve bizi biçimlendirir, bu yüzden bize doğal gelen benlik anlayışı dünya ölçeğinde oldukça tuhaf olabilir.

Akılda kalacak son görüntü, merkezde tek başına duran modern bireyin gölgesinde aile halkaları, kilise, pazar, matbaa ve mahkeme dişlilerinin görünmesidir. Bu görüntü kitabın bütün ayrıntılarının yerini tutmaz; fakat ana soruya geri dönmek istediğinizde güvenilir bir işaret levhası olur.

Dünyanın En Tuhaf İnsanları adlı özgün eseri okumak, burada özetlenen yolun ayrıntılarını, ritmini ve yazarın kendi sesini görmenin tek yoludur. Bu rehberin görevi kapıyı kapatmak değil, kapının ardında neden ilginç bir oda bulunduğunu göstermektir.

KAYNAKLAR VE KAPSAM

Neye dayandık, nerede durduk?

- [1] Macmillan - The WEIRDest People in the World
[2] Harvard Department of Human Evolutionary Biology - Joseph Henrich
[3] Behavioral and Brain Sciences - The weirdest people in the world?

TELİF VE SORUMLULUK NOTU

Bu çalışma eğitim ve araştırma amacıyla hazırlanmış özgün bir özet ve yorum rehberidir. Kitabın cümlelerini yeniden üretmez ve özgün eserin yerini tutmaz. Sağlık ve psikoloji başlıkları genel bilgi verir; tanı, tedavi veya kişiye özel profesyonel öneri değildir.

SON CÜMLE

Dünyanın En Tuhaf İnsanları adlı özgün eseri okumak, burada özetlenen yolun ayrıntılarını, ritmini ve yazarın kendi sesini görmenin tek yoludur. Bu rehberin görevi kapıyı kapatmak değil, kapının ardında neden ilginç bir oda bulunduğunu göstermektir.